

OPOMBE

Ta prikaz je povzet po obširnejši obravnavi mariborske prazgodovine in antike v Časopisu za zgodovino in narodopisje n. s. 4 (1968) 9 ss in 6 (1970) 159 ss z obširnejšimi dokazili v opombah, ki so tu zato opuščene. Kratek seštevek mariborskih starin imajo tudi Arheološka najdišča Slovenije (1975) 304 ss, pregledni povzetek prinaša Krajevni leksikon Slovenije 4 (1980) 173 ss, obširnejši poljudni prikaz pa prinašajo član-

ki v tedniku 7 DNI 17 (1967) št. 8 do 24: Mariborska pravadnina.

Pomembnejše novote od takrat so: S. Pahič, Poštelski grobovi, Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. 10 (1974) 4. ss; B. Teržan, Zur Chronologie der hallstattzeitlichen Keramik von Poštela, Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte Wien 10 (1978) 65 ss ter V. Pahič, Zakopna najdba iz Pekla pri Mariboru, Arheološki vestnik 34 (1983) v tisku.

MARIBOR DO ZAČETKA 17. STOLETJA

JOZE MLINARIČ

Širše mariborsko območje na obeh bregovih Drave je bilo obljudeno v prazgodovini, o čemer pričajo neolitske najdbe v Kamnici, na Teznem in po obronkih Vzhodnega Pohorja, kakor tudi odkritja iz bronaste dobe (pod Kalvarijo in na Hočkem Pohorju) ter tista iz železne dobe (ob Mladinski in Koroški cesti, na Pobrežju, v Spodnjem Radvanju, na Pošteli, v Laznici in na Zrkovcih).

V času ob koncu 2. stoletja pred našim štetjem je navedeno območje sodilo k noriškemu kraljestvu, ki je leta 46 našega štetja postalo provinca Norik in od tedaj se je tudi pričela romanizacija ilirsko-keltskega življa. O večji naseljenosti iz te dobe ob važni poti, ki je vodila proti Flavii Solvi, moremo govoriti le za območje na desnem bregu Drave (zlasti okoli Betnave), medtem ko gledamo v najdbah z mestnega območja le slučajnostne najdbe, ki nam dokazujejo obstoj le posameznih stavb v kraju (najdbe na Glavnem trgu, v Trubarjevi ulici in na Partizanski cesti).¹

Po letu 568 so na imenovanem območju postali gospodarji Avari in Slovani, ki so zasedli gričevje okoli kasnejšega Maribora, medtem ko je območje sedanjega mesta ostalo neobljudeno. V času vojn Karla Velikega proti Avarom so prišli tudi Slovenci ob Dravi pod frankovsko nadoblast in njihovo ozemlje je bilo leta 803 priključeno Furlanski marki, z letom 828 pa je prišlo v okvir Spodnjepanonske mejne grofije, ki je bila pripojena Vzhodni marki. Prvo kolonizacijo so v veliki meri konec 9. stoletja uničili Madžari. Okoli leta 975 pa je Podravje prišlo v okvir Podravske ali Ptujске krajine,² katere prvi mejni grof Rachwin je prejel leta 985 od Otona III. obsežno posest v Razvanju pod Po-

horjem (villa Razuuai) in okoli njega,³ s čimer se je pričela intenzivna kolonizacija. Po eni strani si je ta utirala svojo pot iz salzburškega Ptuja, po drugi strani pa iz deželno-knežjih postojank; zaključena je bila v glavnem sredi 12. stoletja. Kolonizacijo širše mariborske okolice so po letu 1100 pospeševali predvsem Spanheimi, ustanovitelji mariborske in radgonske gospoščine.⁴ Predvsem s podelitvijo posesti benediktinskemu samostanu v Št. Pavlu na Koroškem, ustanovi Spanheimov iz leta 1091, se v listinah pojavijo prva imena naših krajev na mariborskem območju: okoli leta 1100 Radvanje (oppidum Radewan) in Kamnica (Gemz),⁵ 1146 Hoče (Choz) in Slivnica (Scliuniz)⁶ in 1164 kasnejše mariborsko predmestno naselje Melje (Melnich).⁷ Okoli leta 1200 se navaja zahodno od današnjega Maribora grad Viltuš (castrum Wilthūs), v letu 1238 pa vzhodno od Maribora Vurberk (Wrmberch).⁸

Prvo poročilo o mariborski trdnjavi, o Mariboru in o ministerialih Mariborskih imamo iz leta 1147 iz Kronike; ta pripoveduje, da je Bernard Spanheimski, ki je padel v drugi križarski vojni v Mali Aziji, zapustil svojemu dediču in bratrancu, mejnemu grofu Otakarju Traungavecu poleg drugega tudi »daz huss ze Marpurch unt den marcht« ter mariborske (die von Marpurch) in limbuške ministeriale (die Leuvenbach).⁹ Nimamo razloga za dvom, da je takrat mariborska trdnjava že stala in tudi ne za to, da so na njej prebivali spanheimski ministeriali Mariborski, upravičeno pa smemo dvomiti, da je tedaj naselbina pod gradom glede na to, da se Maribor kot trg (forum) navaja leta 1209,¹⁰ imela (1147) že status trga. Prvo zanesljivo poročilo o obstoju mariborske trdnjave je iz leta 1164, ko je

mejni grof Otakar na svojem gradu — trdnjavi (in castro Marchpurch) nad bodočim krajem, ki je po njej dobil tudi svoje ime, izročil posest šentpavelskemu samostanu. Otakar je tedaj samostanu podelil zemljo tudi v Melju (Melnich), ta pa je grofu kot jamstvo izročil v trajno last dve kmetiji pod mariborsko trdnjavo (sub castro Marchburch).¹¹ Kmetiji sta skoraj brez dvoma zametek kasnejše deželno knežje pristave pod mariborskim gradom in sta po vsej verjetnosti identični z dvorom (curia sub castro Marpurch), ki ga je na začetku 13. stoletja zastavil šentpavelskemu samostanu kot svojemu fevdnemu gospodu v jamstvo Werner iz Melja.¹² Ti kmetiji pa vendar 1164 nista mogli priti v trajno last deželnega kneza, temveč šele z letom 1211, ko je vojvoda Leopold Babenberžan Št. Pavlu podelil vse svoje pravice v Rušah in v Bezeni, za kar je od njega prejel med drugim tudi dve kmetiji pod mariborskim gradom.¹³ Posest v Melju, ki jo je šentpavelski opat Pilgrim v letu 1164 podelil vojvodi Otakarju v dosmrtno hasnovanje, je pozneje, verjetno po njegovi smrti (1192), prišla ponovno v roke šentpavelskega samostana, ki pa jo je podeljeval v fevd Meljskim gospodom.¹⁴

Trdnjava »v Marki«, kot se je mariborska trdnjava imenovala, in ki je bila pomembna za gospodarje Dravskega polja in Slovenskih goric ter za prehod preko Drave, je glede na tedanjo politično situacijo nastala po vsej verjetnosti že v 11. stoletju. Na njej so prebivali deželno knežji ministeriali, ki jih zlasti v drugi polovici 12. stoletja in na začetku naslednjega srečujemo v spremstvu svojih gospodarjev in ki nosijo najpogosteje tale imena: Rudolf, Berthold, Riher, Konrad, Ulrik in Gotfrid.¹⁵ Mariborski ministeriali so

bili zelo razvejena družina, iz katere so izšli Mariborski — Viltuški, h katerim so sodili tudi trije znani mariborski župniki (Konrada in Alberon), kot tudi Mariborski-Pohorsko-dvorski, katerih člani so pogosto imeli ime Rajnpert.¹⁶ Družina mariborskih ministerialov je izumrla 1378 z Gotfridom, kot fevdniki pa so jih nasledili Svibenski, Hugo Devinski, Walseeji in Grabenski.¹⁷ K tej t. i. zgornjemariborski gosposčini (Herrschaft OberMarburg) je sodila pomembna posest, ki je ležala na levem bregu Drave na območju severno od gradu pa do Plača, na desnem bregu pa do Pragerskega in ki je na začetku novega veka obsegala devet uradov z okoli stošestdesetimi podložniki in z nad dvesto gorskopravnimi zemljišči.¹⁸

Kje se je razvila nova naselbina, imenovana po mariborskem gradu? Vsekakor ne tik pod samo trdnjavo, kar je izključeval že teren sam, ki je bil predvsem na jugozahodnem območju pod njim močno močvirjen, kot tudi dejstvo, da se je na južni strani pod trdnjavo razvila kasnejša grajska pristava (curia), katere zasnova sta bili že omenjeni šentpavelski kmetiji, ki sta prišli leta 1211 definitivno v roke deželnega kneza.¹⁹ Nova naselbina je stala vsekakor že v prvi polovici 12. stoletja ter je kmalu postala upravno in gospodarsko središče obsežnega deželno-knežjega urada z deželskim sodiščem, ki je na severu segalo do Mure, na jugu pa do Drave, z obsežno posestjo, ki je okoli 1230 premogla 640 kmetij v 63 vaseh in številna gorskopravna zemljišča, ter je bila raztresena od Mure do razvodja Savinje in od avstrijske meje do Vurbeka in tja preko Lenarta v Slovenskih goricah. 1182 se imenuje »preprositura Marburc«, 1207 njen upravitelj Markvard (Marquardus de Boseth, prepositus

Pogled na grad Zgornji Maribor in na severozahodni kot mesta (G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, 1681)

in Marburch), v letu 1213 pa ofical Rudeger (Rudegerus offitialis de Marpurhc).²⁰ Deželnoknežja posest mariborske gosposčine pa se je sčasoma zaradi darov, zastav in izročitev v fevd precej drobila (izročitev Št. Pavlu, Vetrinju, Studenicam). Od leta 1497 je deželni knez t. i. spodnjemariborsko gosposčino (Herrschaft Burg Marburg) dajal v zakup, kasneje pa različnim plemiškim družinam kot zastavno gosposčino.²¹

Do 12. stoletja je na Slovenskem prevladovalo naturalno gospodarstvo, saj je obrtna dejavnost bila združena s poljedelstvom. Razvita je bila hišna obrt pri kmetih ali pri obrtnikih-hlapcih in fevdalnih sedežih. S trgovino so se ukvarjali v glavnem le potujoči trgovci, ki so bili predvsem tujci. Po svojem obsegu je trgovina bila tedaj premajhna, da bi mogla preživljati večje število prebivalstva določenega kraja. Omeniti moramo tudi še trgovanje v zvezi z letnimi sejmi, ki so bili predvsem ob župnijskih cerkvah in na katerih se je zamenjevalo predvsem blago za blago. Na prelomu iz 11. na 12. stoletje pa so se tudi na Slovenskem gospodarske razmere močno spremenile, kar je imelo za posledico razvoj novega družbenega stanu — meščanstva, ki je živelo v posebnih naselbinah in sta ga v večji meri preživljali obrt in trgovina. Zlasti na Štajerskem in Kranjskem pa je nastanek meščanskih naselij tesno povezan s politiko deželnih knezov, ki so si preko njih utrjevali svojo oblast v pokrajini in ki so jim prinašala določene letne dohodke.²²

Ustanovitelji mariborske meščanske naselbine so bili vsekakor deželni knezi, ki jih štejemo tudi za začetnike Radgone (trg 1265, mesto okoli 1269) in tudi Slovenske Bistrice (trg sredi 13. stoletja, mesto 1313).^{22a} Glede na pravkar rečeno in na pomembnost naselbine pod deželnoknežjim gradom za deželne gospode smemo domnevati, da je Maribor postal meščanska naselbina po vsej verjetnosti pod zadnjim Traungavcem: Otakarjem IV. (1165—1192), ali pod prvima Babenberžanoma: Leopoldom V. (1192—1194) ali Leopoldom VI. (1194—1230).²³ Vsekakor je okoli leta 1190 moralo naselje biti že razmeroma obsežno, saj se tedaj navaja »Dietricus de oppido superiori«. Vprašljivo je, ali je pod besedo »oppidum« na tem mestu razumeti že meščansko naselbino. Neizpodbitno pa je dejstvo, da je bil Maribor meščanska naselbina leta 1209, ko se omenja prvič kot trg (forum).²⁴ V listini iz okoli leta 1220 se naselje sicer imenuje kot »villa«, vendar omemba meščana Gotschalka krožarja (Got-

scalus pelliparius burgensis) v istem dokumentu izpričuje, da gre tu za meščansko naselbino.²⁵ Omenimo naj tudi, da se v listini, nastali v letih med 1202 in 1220, omenja tudi neki »Wolfhart civis«. ²⁶ Kot trg se Maribor omenja še v letih 1227 in 1248,²⁷ v letu 1254 pa kot mesto (civitas).²⁸

Ker Maribor, žal, kot velika večina starejših meščanskih naselbin, nima ohranjene ustanovne listine, ali pa so mu bile meščanske pravice, kot je to za starejši čas bilo v navadi, podeljene ustno, smo o pravnem položaju mesta in njegovih prebivalcev poučeni le iz kasnejših listin. Mestno upravo in pravice meščanov je v bistvenih točkah določal mestni gospod, v primeru Maribora od leta 1282 Habsburžani, ki so z vrsto privilegijev in listin dajali mestnim pravicam postopoma popolnejšo obliko. Natančnega razvoja mestne uprave v Mariboru zaradi pomanjkanja virov ne moremo podati, vendar nam ohranjeni dokumenti pričajo, da je ta razvoj v glavnem potekal takó kakor pri ostalih meščanskih naselbinah na Slovenskem.

Na čelu mesta je stal mestni sodnik, najvišji reprezentant meščanske naselbine in njegovih svobodnih prebivalcev, obenem pa zastopnik mestnega gospoda-deželnega kneza. Ob strani mu je sprva stala dvanajstija, skupina najvplivnejših meščanov, ki jo imamo za predstopnjo pred oblikovanjem mestnega sveta; ta je skupaj z mestnim sodnikom pritegnil v mestu skoraj vso oblast nase in takó odrinil mestno večjo, skupščino vseh meščanov, ob stran.²⁹ V letu 1283 se prvič omenja mestni sodnik z zapriseženci in mestno skupščino (Marquardus iudex, iurati et universitas civium in Marpurgh),³⁰ medtem ko se prvič sodnik sam, z imenom Walker, navaja v letu 1273.³¹ Iz dokumentov moremo razbrati, da se v njih od meščanov pojavljajo skoraj vedno le ista imena, torej določen krog ljudi, vsekakor članov najbogatejših in najvplivnejših družin v naselju. S 14. stoletjem se pojavi v listinah ustanova mestnega sveta, ki je običajno štel po dvanajst članov, le sredi 15. stoletja se izrecno navaja šestERICA.³² Zmanjševanje števila prič v mestnih listinah nekako od leta 1330 naprej pa bi kazalo na vedno večjo koncentracijo moči in oblasti mestnega sodnika v naši meščanski naselbini.³³

Mestnega sodnika je volil mestni svet enkrat na leto, po podatku iz leta 1465 je bil to 22. februar, in ista oseba je mogla biti izbrana po več let zapored (npr. Lenart Igelshofer 1471—1477).³⁴ Vsakokratni izvoljeni mestni sodnik je moral podati prisego

pred deželnim knezom oziroma pred njegovim zastopnikom, se pravi, njegovim mariborskim oficialom. Mariborčanom je pravico svobodnih volitev mestnega sodnika potrdil ponovno cesar Friderik III. v letu 1478 v dveh listinah, zahteval pa je, da izbrani poda prisego in da k vsoti 208 funtov denarjev, ki jih je mesto bilo dolžno dajati vsakokratnemu deželnemu knezu letno, doda za to pravico še 8 funtov.³⁵

Za obdobje srednjega veka poznamo po imenu okoli 50 mestnih sodnikov, ki so ponavadi prihajali iz znanih in vplivnih družin ter bili dokaj premožni. Tako so npr. mestni sodniki prihajali iz družine sodnika Markvarda, katere obstoj moremo zasledovati od 1282 pa vse tja do okoli leta 1440.³⁶ Mnogi izmed mestnih sodnikov so svojo funkcijo opravljali po večkrat, včasih tudi v presledku več let. Nekateri izmed njih so istočasno ob službi mestnega sodnika ali pred sprejetjem te funkcije ali pa po njej opravljali tudi druge javne službe v mestu, npr. funkcijo židovskega sodnika, ali pa so bili v službi deželnega kneza kot oficiali in vrhovni kleatarski mojstri za njegovo mariborsko deželsko sodišče in gospoščino. Med sodniki pa srečujemo tudi take, ki so bili upravitelji posesti cerkvene gosposke, npr. gorski mojstri za vinogradniško zemljo v mestni okolici in upravitelji na samostanskih dvorih v mestu.³⁷

Maribor se ima za svoj razmeroma hitri gospodarski in v tej zvezi tudi urbani razvoj zahvaliti predvsem svoji ugodni zemljepisni legi. Nastal je namreč ob pomembnem cestnem križišču in ob prehodu čez Dravo tam, kjer je antična cesta od Ptuja prečkala reko in se nadaljevala po Dravski dolini, hkrati pa je stara pot od jugovzhoda Pomurja čez Plač prečkala reko proti jugu, proti Celju.³⁸ Ugodna zemljepisna lega na ugodni prometni točki je pospeševala predvsem trgovino z žitom in lesom ter z drugimi panogami obrti. Številni mestni privilegiji, podelitev sejmov, stojnine, mitnine in mostnine ter obvezno pristajanje splavov na Pristanu ob Dravi so meščanom zagotavljali materialno moč. Z njimi je deželni knez, mestni gospod, zavaroval pravice meščanov in zagotovil ugodno rast mesta.³⁹

H gospodarskemu razvoju Maribora v srednjem veku je v velik meri pripomogla vinska trgovina, saj si je mesto monopol nad njo pridobilo od deželnega kneza že pred letom 1302. Svoj izvor je ta trgovina imela v Slovenskih goricah, njena pot pa je vodila na Koroško in na Kranjsko. Vinska trgovina, ki je šla preko Maribora, je morala iti skozi

roke mariborskih trgovcev. S pridobitvijo Koroške in Kranjske leta 1335 so Habsburžani vso vinsko trgovino osredotočili v Maribor, ki je bil deželnoknežji, in zato privilegirani v odnosu do salzburškega Ptuja.⁴⁰ Ker je bil Maribor glavna prometna točka med Podravjem in Koroško, je v vinski trgovini prišlo med Ptujem in Mariborom do t.i. »vinske vojne«, ki je trajala vse tja do 18. stoletja. Po letu 1365 so namreč deželni knezi Ptujčanom zaprli cesto preko Slovenske Bistrice in Vitanja ter čez Radgono in Radlje na Koroško, tako da so morali trgovci z vinskimi tovorom obvezno preko Maribora, kjer so seveda morali plačati mitnino ter biti v mestu tri dni. Monopol Maribora v vinski trgovini je kljub kompromisom postajal vedno večji in se je utrdil konec srednjega veka.⁴¹

Mariborske listine nam soglasno izpričujejo, da je razmerje med številom obrtnikov in trgovcev prevladovalo v korist prvih. Med obrtniki srečujemo zastopnike vseh panog, pri čemer naj omenimo, da so zlasti močno zastopani usnjarji, obenem pa naj omenimo, da se je prvi omenjeni mariborski obrtnik ukvarjal s kožarsko obrtjo (okoli 1220).⁴² Deželni knezi so na vse načine skušali zavarovati ne le mariborsko trgovino, temveč tudi obrt pred konkurenco, zlasti podeželja. Tako so bili prepovedani vsi sejmi na oddaljenosti štirih milj (okoli 30 km) od mesta, kakor tudi vsa obrtna dejavnost, razen krojaške in čevljar-ske, ter vzdrževanje vinotočev na oddaljenosti 1 milje (7,5 km) od mesta. 1418 je deželni knez dovolil kmečko preprodajo živine le na mariborskem trgu. Deželnoknežji Maribor je po prizadevanju Habsburžanov postal enakovreden Ptuju ter je gospodarsko obvladoval območje od mesta pa do današnje avstrijske meje, na vzhodu približno do Lenarta, na zahodu do Selnice, na desnem bregu Drave pa nekako do Rač.⁴³

Prvi znani mariborski trgovec je bil Wolfhard (Wolfardus institor), ki ga omenja listina iz leta 1313,⁴⁴ 1379 pa srečamo kramarja Ulmana (Ulman der cramer).⁴⁵ Prvi znani obrtnik je že omenjeni kožar Gotschalk, ki pa se v dokumentu iz okoli leta 1200 še ne omenja kot mariborski meščan.⁴⁶ 1295 se omenjajo kamnosek Sehel (Sechel der stevnm-aister), 1302 mesar Friderik (Fridreich der flaischacher), 1315 kovač Henrik (Haintzel der smid) in čevljar Gebhard (Gebhart der schuester), 1321 jermenar Nikolaj (Nykla der riemer), 1323 pader Konrad (Chunzel der pader) in pek Nikolaj (Nykla der pekch), 1330 krojač Peter (Peter der sneyder), 1346

EGO HAINRICVS DE Robatsch, notum fieri cupio vni-
 versis, quod praefato sacramento ad sancta sanctorum, pro damnis illatis ecclesie vic-
 torien Compromissi, ut infra festum proximo penthecostes venturum ecclesie memo-
 rate persolam viginti marcas aenarioru probata ac publice monete, super quo
 pacto bona mea in Melngsdorf mi iure proprietatis attinentia ad marcarum
 duarum annuatim redditus, ecclesie assignavi praenotatae hoc apponens Carta
 sub Conditione, si infra praescriptum festum penthecostes ecclesie vic-torien
 memorate predictam summam non persolam marcas scilicet viginti, prae-
 bata ex tunc bona in Melngsdorf sua marcas duas annuatim persoluerit.
 sepis iam fatae ecclesie vic-torien libere ac absolute, in nec meo hereditibus
 in eisdem bonis illam referens iurisdictionem advocatam, seu defensione
 pleno iure proprietatis debent cedere in futurum. Et autem pra-
 missa per me ac posteros meos firmiter conferentur, sub festum scriptione, et
 sigilli mei, et omni Godefridi de Marpurg appensione, huic de roboravi. Acta
 sunt haec anno Domini Millesimo Ducentesimo quinquagesimo quarto, sub ve-
 nerabili iuro Dno Friderico praefate ecclesie Abbate. In ecclesia sancti Jo-
 hannis et beati Thomae apud civitatem Marpurg. Octavo idus de-
 cembri. Testes sunt hic Ortolphus de Blankenstam, Guenradus de
 Trone, Bernhardus de Robatsch.

Dokument z dne 6. decem-
 ber 1254, v katerem se Ma-
 rabor prvič omenja kot me-
 sto (prepis v Vetrinjski ko-
 pialni knjigi I/1542, št. 373,
 fol. 253r v Koroškem dežel-
 nem arhivu v Celovcu)

tesar Nikolaj (Nycla der czimerman), 1356
 tkalec Andrej (Andre der weber), 1367 kolar
 Mihael (Michel der wagner), sodar Nikolaj
 (Nicl der pynntter) in izdelovalec platna Hen-
 rik (Haintzl der lodner).⁴⁷ V 15. stoletju se
 tem pridružijo trije predstavniki redkejših
 poklicev: 1452 izdelovalec orgel Nikolaj (her
 Niclas argelmeister), 1463 kositrar (Plauel-
 der, czingiesser), 1467 pa zlatar Filip (Phillip
 goldsmid).⁴⁸

Najmočnejši pritok prebivalstva v novo
 naselje je bil vsekakor dotok domačega pre-
 bivalstva, in to v veliki meri iz mestne oko-
 lice. Reči smemo, da so se zlasti med obrtni-
 ki rekrutirali domači ljudje, medtem ko so
 trgovci bili po vsej verjetnosti bolj tujega iz-
 vora. Domače prebivalstvo je v novo naselje
 vabil zlasti nov, svoboden položaj, ki so ga s
 svojo preselitvijo dosegli. Iz mariborske oko-
 lice so prišli npr. meščani: Friderik iz sose-
 ščine Račjega dvora (Fridericus de Raicz)
 (1288), Ulrik iz Košakov (Ulrich von Cossach)
 (1294), Lube Cvetnik iz Cvetnika pri Ga-
 ju nad Mariborom (Lube der Zwiethnich)
 (1302) in Jurij iz Slivnice (Georg von
 Slevntz) (1305).⁴⁹ Izrazito domači imeni sta
 Stojan (Stoyan) (1290) in Nedeljka (Nedielka)
 (1307).⁵⁰ Italijanske krvi sta vsekakor bila
 Dominik Maeschk (der Walich) (1348) in Ja-
 kob, sin Vilanda iz Venzona (1355), prvi je
 bil meščan, medtem ko se drugi navaja le
 kot prebivalec mesta (habitor), in torej ni
 imel meščanstva.⁵¹ Mestni sodnik Rajnhard
 (Rainhart von Strasspur) (1423, 1427) je bil

doma po vsej verjetnosti iz koroškega Strass-
 burga.⁵²

Poleg trgovcev in obrtnikov srečujemo še
 zastopnike različnih drugih poklicev: okoli
 1200 se omenja pobiralec desetine Markvard
 (Marquart decimator), 1302 pisar Janez (Jo-
 hans der schreiber), 1307 deželni pisar Ru-
 dolf (Rudolf der lantschreyber), 1335 mestni
 pisar Matej (Mathe der statschreyber) in 1452
 židovski pisar Tomaž (Thaman juden schrei-
 ber).⁵³ Poleg omenjenih poklicev najdemo še
 tele: v letu 1297 učitelja Henrika (Heinrich
 der schülmeister), v letu 1305 mitničarja
 Schehela (Schechel der mautner), v letu 1443
 pa oskrbnika mostu Pavla (Pawll, prukgmeis-
 ter).⁵⁴

V gospodarstvu srednjeveškega Maribora
 so igrali važno vlogo, zlasti v denarnih poslih,
 Židje, ki so imeli svoj geto v sedanji
 Židovski ulici in njeni okolici ter v spodnjem
 delu sedanje Vetrinjske ulice. Prvič se ome-
 njajo v listini iz leta 1317, v kateri je kralj
 Friderik zastavil Konradu Aufensteinu vino-
 grada, last »vnserr Juden ze Marichburch«.⁵⁵
 O pomembnosti Židov in njihovi dejavnosti
 govori veliko število mariborskih listin od 1317
 pa vse tja do njihove nasilne izselitve iz me-
 sta v letu 1497. Židovska ulica (die Judengez)
 se navaja 1353, pokopališče (Juden freydhoff)
 navaja dokument iz leta 1367, sinagoga (si-
 nagog) dokument iz 1429, Židovska vrata
 (Juden tor) pa listina iz 1358.⁵⁶ Trgovske in
 denarne zveze mariborskih Židov se segale v
 Severno Italijo, do Dubrovnika in do Prage,

takó da pomeni njihov izgon iz mesta vseka-kor slabitev njegove gospodarske moči. Židje pa niso bili le denarni mogotci, temveč so svoj kapital vlagali tudi v nepremičnine: hiše, vrtove, njive in vinograde. Še v letu njihovega izгона (1497) so Mariborčanom prodajali svojo posest v mestu.⁵⁷

Spore med Židi in kristjani so reševala židovska sodišča, organizirana po prisedniškem sistemu. Predsedoval je sodišču vedno kateri izmed kristjanov, izbran od deželnega kneza ali izmed mestnih funkcionarjev. Prisedniški zbor je bil praviloma sestavljen iz Židov in krščanskega prebivalstva. Sodišča so obravnavala predvsem imovinske spore, nastale med obema skupinama prebivalstva.⁵⁸ Prvi znani židovski sodnik v Mariboru je bil Henrik Schrall (1333).⁵⁹ Predvsem v 15. stoletju so funkcijo židovskega sodnika opravljali mnogi mestni sodniki, vendar ne hkrati s službo mestnega sodnika.⁶⁰

Gospodarska prosperiteta mesta je nujno odsevala tudi v urbanem razvoju naselbine. Od 1300 naprej nam listine zaznamujejo posamezne ulice in mestne dele ter dajejo podatke o mestnem obzidju in utrdbah. Že prvi ohranjeni pečat Maribora iz leta 1271 priča o utrjenosti naselbine, saj nam kaže mestna vrata, ki jih varujeta dva močna stolpa.⁶¹ Največjo gradbeno dejavnost 13. stoletja predstavlja gradnja mestnega obzidja, ki se je izpopolnjevalo v naslednjem stoletju. 1305 se omenja mestni jarek in obzidje (graben, mawern), 1352 mestno obzidje (stat rinchmawer), ki je naselbini dajalo zunanji okvir ter je bilo dolgo okoli dva kilometra. Obzidje je zaobjemalo okoli 25 hektarjev površine.⁶² Z večanjem mesta so se razvijali notranji deli naselbine: trgi, ulice in predmestja. V največji meri se je trgovina odvijala na današnjem Glavnem trgu in prav takó tudi obrt, ki se v letu 1315 prvič omenja kot »marcht«.⁶³ Časovno se najvažnejše ulice v mestu v dokumentih pojavljajo takole: »Nova ulica« (Nevgazzen, 1315), Slovenska ulica (Windische gassen, 1317), »die Lausgazzen« (1321), »Mala cerkvena ulica« (die Wenige Chirchgazzen, 1330), »Minoritska ulica« (die Prudergassen, 1446), Židovska ulica (die Judengoz, 1353), »Cerkvena ulica« (die Chirchgazzen, 1358), »Grajska ulica« (die Purkhgassen, 1379), »Mala ulica« (das Chlain gesslein, 1389), Koroška cesta (die Khärnergassen, 1438),⁶⁴ Ušnjarska ulica (die Lederergassen, 1452), Mesarska ulica (die Fleischer gasse, 1454)⁶⁵ itd. Na vzhodni strani Maribora se je razvilo t. i. Graško predmestje s cerkvijo sv. Ulrika. Vanj so vodila tim. Ulrikova

vrata, ki se prvič omenjajo 1305. leta (daz purgtor, daz auz der stat gêt ze Marchpurch kegen sand Vlreich).⁶⁶ Na nasprotnem koncu mesta pa imamo t. i. Koroško predmestje, pred Koroškimi mestnimi vrati (Kärner tör, 1338), imenovanimi po bližnji minoritski Marijini cerkvi tudi »Vrata naše ljube gospe« (»Vnser frawen purgkhtor«, 1438).⁶⁷ Mestu so vtisnile svoj pečat tudi t. i. svobodne hiše številnih samostanov in drugega privilegiranege stanu.⁶⁸ Za obdobje okoli leta 1450 nam vir zaznamuje v mestu okoli 185 hiš z nad tisoč prebivalci in okoli 55 hiš z nad dvesto prebivalci v mariborskih predmestjih.⁶⁹

V nadaljnjem naj omenimo tri mariborske ustanove, ki so v mestu odigrale pomembno vlogo: mariborsko župnijo, minoritski samostan in meščanski špital. Prva dva sta posegla v duhovno sfero mesta, tretja pa je poskrbela za obubožane in bolne someščane.

Središče mariborske župnije je nastalo pri cerkvi sv. Janeza Krstnika, sezidanj po vsej verjetnosti sredi 12. stoletja.⁷⁰ Prvi podatek o obstoju župnije je omemba župnika Konrada v letu 1189, medtem ko se cerkev sama prvič omenja šele 1248. Okoli cerkve je bilo že od vsega začetka pokopališče, katerega kostnica (karner) je znana že v letu 1249. 1783 je bilo pokopališče preneseno na mesto današnjega stadiona.⁷¹ V cerkveno-upravnem pogledu je mariborska župnija sodila sprva k salzburški nadškofiji, po jožefinski preureditvi škofijskih meja v letu 1786 pa k sekovski ali graški škofiji, po prestavitvi sedeža iz Št. Andraža v Labotski dolini na Koroškem v letu 1859 pa je prišla pod jurisdikcijo lavantinskih škofov. Leta 1506 je bila župnija inkorporirana krški škofiji, patroni in zavetniki pa so bili deželni knezi, od 1276 torej Habsburžani. Mariborska župnija po svojem značaju ni bila le mestna, saj pod njeno jurisdikcijo ni sodilo le ozemlje znotraj mestnega obzidja, temveč tudi obsežen teritorij zunaj njega, saj je segala sprva na vzhod do Vurberškega potoka, na zahodu do potoka Čermenice, na severu pa do reke Pesnice.⁷² Do inkorporacije župnije krški škofiji so mariborski župniki imeli pravico prezentacije kandidatov za mesta vikarjev vseh postojank, ki so se izločile iz mariborske pražupnije: za cerkev sv. Petra pri Mariboru (Malečnik), sv. Martina v Kamnici in sv. Marjete v Selnici.⁷³ Ker je mariborska župnija bila že sama na sebi imenitna in bogato dotirana, o čemer pričajo dokumenti o njenem posestnem stanju od 15. stoletja naprej, so se za mesto župnika potegovali ljudje plemiškega stanu, visoke izobrazbe in sploh vplivni lju-

dje (npr. člani družine deželno knežjih ministerialov Mariborskih-Viltuških).⁷⁴ Za nekatere osebe moramo glede na njihov položaj in službo upravičeno domnevati, da Maribora sploh nikoli videle niso.⁷⁶ Namesto župnikov so župnijo upravljali ponavadi slabo plačani vikarji, ki so jim bili v pomoč pomočniki — kaplani.

Župnija je imela kar lepo dominikalno posest, ki jo je obdelovala v lastni režiji in h kateri je sodilo predvsem precejšnje število vinogradov, njiv, travnikov in vrtov, predvsem v najožji bližini mesta. Njena urbarialna posest je ležala na obeh bregovih Drave ter je obsegala nad 20 kmetij. Gorskoppravna zemljišča so bila predvsem vzhodno in zahodno od mesta. K pravicam je sodilo tudi pobiranje vinske in žitne desetine od domačih in tujih podložnikov v okolici mesta, zlasti na območju Kamnice, Selnice, Pernice in Malečnika.⁷⁶ Nekaj dohodkov so župniki prejemali tudi od mestnih beneficijev.⁷⁷ Župnijo so gmotno podpirali predvsem meščani sami, v manjši meri tudi taki iz vrst plemstva.⁷⁸

Na območju župnije je stalo še nekaj cerkva in kapel, ki so bile deloma njene podružnice, deloma last zasebnikov in korporacij, nekaj je bilo tudi samostanskih. Mariborski podružnici sta bili cerkev sv. Ulrika pred Graškimi vrati in Marijina cerkev na Lebarjih na nasprotnem koncu mesta pred Koroškimi mestnimi vrati (omenjena 1449). V novem veku je bila po izgonu Židov iz nekdanje sinagoge prirejena cerkev Vseh svetih. Meščanski špital je imel kapelo sv. Duha, v Žičkem dvoru ob Dravi je bila samostanska kapela, k Vetrinjskemu dvoru pa je tudi sodila kapela, ki se omenja v letu 1344.⁷⁹ Od sredine 14. stoletja do prve polovice 16. je bilo v Mariboru ustanovljenih 12 beneficijev, ki so dali možnost za preživljanje vrsti duhovščine.⁸⁰

Edini samostan v mestu je bil v srednjem veku samostan manjših bratov, ki so po svojem značaju in ciljih bili primerni za delovanje med meščanstvom. Samostan je do 17. stoletja sodil k t. i. avstrijski redovni provinci s sedežem na Dunaju, kasneje pa je sodil k štajerski redovni provinci s sedežem v Gradcu.⁸¹ Prvi zgodovinski vir, ki priča o obstoju tega samostana v mestu, je listina iz leta 1273/74, ki kaže, da so se tedaj bratje v mestu že močno zasidrili.⁸² Redovniki so po vsej verjetnosti prišli v mesto na pobudo mariborskih meščanov, ki se v dokumentu iz 1470 izrecno navajajo kot ustanovitelji njihove postojanke.⁸³ Bratom je očitno mesto odkazalo zemljo za zidavo cerkve in samo-

stana tik ob mestnem obzidju pri Koroških vratih.

Samostanci so z meščani in okoliškim prebivalstvom prihajali v stik takó v gospodarskem kakor v duhovnem pogledu. S pridobitvijo zemlje in letnih dohodkov s posesti v mestu samem in v njegovi najbližji okolici so manjši bratje postali v določeni meri zemljiški gospodje. Z rednim bogoslužjem v samostanski cerkvi in z obligacijami, izvirajočimi predvsem iz darovnic, pa so se manjši bratje vključevali tudi v dušnopastirsko delo v mestu in njegovi najbližji okolici. Svojo posest so redovniki dobili predvsem od dobrotnikov, zlasti tistih iz vrst meščanov. Opazujemo lahko, da z zatonom srednjega veka darovnice počasi usihajo, dokler v dobi reformacije popolnoma ne presahnejo. Gospodarsko oslabljeni samostan seveda v takem stanju ni mogel vzdrževati večjega števila redovnikov.

Konvent je bil narodnostno vsekakor mešan, le za brate laike smemo predvidevati, da so bili predvsem slovenskega porekla, saj so le-ti, kakor je to za kasnejša stoletja razvidno, prihajali tudi s podeželja. Medtem ko so namreč t. i. starejši redovi v srednjem veku sprejemali v svoje okrilje predvsem sinove in hčere plemiških družin, pa so v nove redove (npr. k manjšim bratom) vstopali predvsem sinovi meščanov.⁸⁴

Skrb za obubožane in bolne someščane je prevzelo mesto. Meščanski špital je v letu 1348 skupaj s svojo ženo ustanovil mestni pisar Matevž.⁸⁵ Ustanova je živel predvsem od dohodkov svoje posesti, ki si jo je pridobila predvsem z darovnicami mariborskih meščanov in ki je segala od Kamnice na zahodu do Melja na vzhodu. Zlasti v obdobju reformacije je velik del posesti, kmetij in gorskoppravnih zemljišč, prešel v tuje roke, s čimer se je zmanjšala materialna baza ustanove. Meščanski špital je bil pod vodstvom meščanske skupnosti in njenih organov (mestnega sodnika in sveta), ki so njegovo upravljanje poverili nadzorni oblasti — špitalskim oskrbnikom. Neposredno pa je ustanovo upravljal špitalski mojster, ki je bil iz vrst meščanov; ta je s svojo družino prebival v špitalu.

Oskrbovanci so v špitalu uživali vso oskrbo včasih pa le stanovanje, in tedaj so prejemali denar. Dolžni so bili ravnati se po hišnem redu, opravljati lažja dela in udeleževati se božje službe v hišni kapeli sv. Duha.

Špital je s kapelo in z gospodarskimi poslopi ter vrtom stal do konca 19. stoletja na mestu današnjega poštnega poslopja na Slom-

škovem trgu ter je v 16. stoletju bil nadstropna stavba.⁸⁶

Griči severno, zahodno in vzhodno od Maribora, od Vinarskega brega pa do Meljskega hriba, so bili zaradi svoje odlične lege zasajeni z vinsko trto že v 11. stoletju, saj se v tem času navajajo vinogradniški kompleksi pri sosednji Kamnici.⁸⁷ Vinogradi so ležali na današnji Piramidi (Mons castri, 1243, der Purperg, 1332), na hribčku med današnjo Kalvarijo in Piramido (Kolperg), na današnji Kalvariji (ze Marchburch an dem Vorderberch, 1337), na Račjem bregu (Raitzerperg, 1305) in na Vinarskem bregu (der Wienerperg, 1325).⁸⁸ Na omenjenih hribih so si svoje vinogradniške komplekse pridobili poleg meščanov tudi drugi interesi ter so jih obdelovali v lastni režiji ali jih oddajali v zakup po gorskem pravu. H gorskim gospodom so sodili poleg mariborskih meščanov deželnoknežja gosposčina, mariborska duhovna gosposka, nemški viteški red, sekovski zborni kapitelj in lavantinska škofija ter Vetrinj in Št. Pavel.⁸⁹ Na zahodnem robu mesta pa je strnjene komplekse vinogradov imela opatija iz Admonta na Zgornjem Štajerskem.

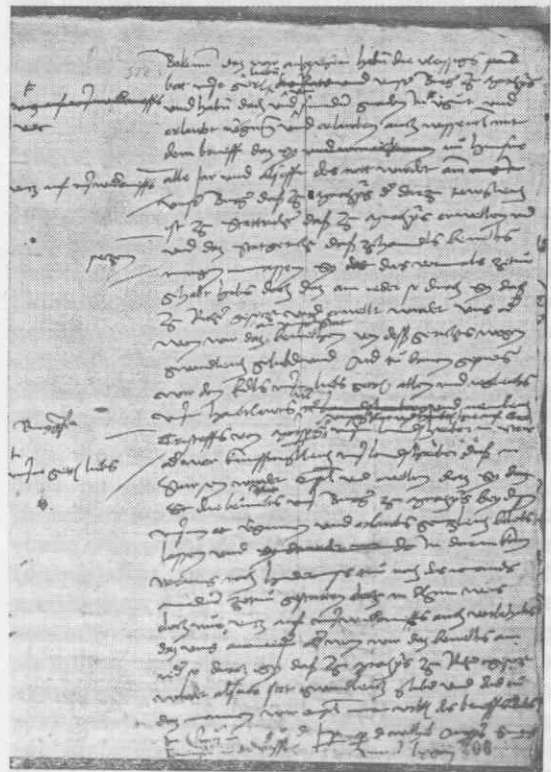
Večina teh ustanov si je prizadevala, da bi si v mestu pridobila vrsto nepremičnin, ali pa vsaj hišo, ki bi ji služila kot gospodarsko poslopje, kot trgovska postojanka in središče uprave bližnje posesti. Dokumenti nam dokazujejo, da je večina alpskih samostanov imela v mestu svoje svobodne hiše, za katere si je pridobila deželnoknežje privilegije. Za vetrinjski samostan je znano, da si je v mestu pridobil svojo hišo v Graškem predmestju že okoli leta 1220.⁹⁰ Njegov t. i. Vetrinjski dvor je postal upravni sedež samostana za posest na Štajerskem, ki se je razprostirala predvsem v mariborski okolici in pri Hočah.⁹¹ Za Vetrinjski dvor je izdal listino že kralj Rudolf v letu 1277, z mestom pa se je samostan pogodil zaradi nje v letu 1305.⁹²

Za nemški viteški red je znano, da je v mestu imel svojo hišo 1236. leta, Admont pa naj bi si jo pridobil v letu 1304.⁹³ Admont je postal ob koncu 13. stoletja lastnik Račjega dvora na zahodnem robu mesta in vinogradov pri Trčovi, vzhodno od njega.⁹⁴ Na začetku 14. stoletja (1316) se omenja tudi hiša šentpavelskega samostana pri Gornjih ali Koroških mestnih vratih in ki jo je samostan imel ves srednji vek kot sedež uprave za svoja gorskopravna zemljišča v ožji mariborski okolici, in hiša samostana Reina.⁹⁵

Močne stike z mestom je imela tudi komenda malteškega viteškega reda v Melju pri

Mariboru, ki se omenja prvič 1217. Komenda je bila glavni lastnik zemlje na meljskem območju, stisnjenem z juga od Drave ter s severa in vzhoda omejenem z Meljskim hribom in drugimi vzpetinami, ugodnimi za rast vinske trte. Komenda je v mestu imela hišo s kletjo ter je kot svobodna hiša mejila na hišo vetrinjskega samostana in na mestno obzidje.⁹⁶

Zemljiške gosposke, ki so v mestu imele svoje nepremičnine (hiše in zemljiške parcele), so si prizadevale, da bi bile zanje oproščene, če že ne vseh davščin in dajatev, pa vsaj večine le-teh, in da bi bile oproščene bremen, ki so jih morali nositi meščani. Na drugi strani pa so si seveda tudi Mariborčani, hasnovalci nepremičnin, last zemljiških gospodov, prizadevali, da se rešijo davščin in raznih bremen. Meščanom je zato bil v prid privilegij Rudolfa IV. iz leta 1363, izdan tudi za Dunaj in druga avstrijska mesta. S tem privilegijem je Mariborčanom bilo omogočeno, da se za vsak funt imenja odkupijo za vselej z osmimi funti. Listina je tudi določala, da lastniki nepremičnin, ki bi v tak odkup ne privolili, izgube pravico do pobiranja davščin.⁹⁷ Spori s privilegiranimi stanovni zaradi davščin so bili značilni za vse meščan-

Cesar Friderik III potrjuje mariborskemu mestu svobodno volitev mestnega sodnika (zapis v rokopisu Blau 51/1, št. 512, fol. 206r v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju)

ske naselbine, v Mariboru pa so se zlasti med samostani in mestom razplamtevali od sredine 15. stoletja naprej.

Spore med meščani in zemljiškimi gospodskimi z nepremičninami v mestu in v njegovi okolici so povzročale predvsem zahteve meščanov, da tudi gosposke sodelujejo pri utrjevanju obzidja, kopanju mestnih jarkov in zavarovanju mostu čez Dravo. Ti spori so nastajali zlasti od sredine 15. stoletja naprej v času madžarske in turške nevarnosti, ki sta terjali obrambno sposobnost mesta. Ponavljajoči se opomini deželni knezov in pritožbe meščanov nanje kažejo, da so se zemljiške gosposke skušale izogniti vsem bremenom in se jim na vso moč upirale, kar je zanje deloma razumljivo, ker je deželni knez v zvezi z obrambo terjal od njih nova bremena, ki jih do tedaj niso bili vajeni, in jim stara povečeval.⁹⁸ V letu 1446 je npr. deželni knez Friderik naslovil na vse zemljiške gosposke, ki so imele na območju dveh milj okoli mesta svoje podložnike, da le-te pošljejo na tridnevno tlako za utrjevanje mesta.⁹⁹ Utrjevalna dela so zahtevala velike množine lesa, ki pa ga meščani iz svoje razmeroma skromne gmajne niso mogli v zadostni meri dobiti, pa je zato Friderik v letu 1462 vsem lastnikom gozdov v mestni okolici ukazal, da dovolé meščanom za potrebe utrjevalnih del jemati iz njih les.¹⁰⁰

Splošna gospodarska, družbena in duhovna kriza 15. stoletja je našla svoj odmev tudi na slovenskih tleh. Razmere pri nas pa so se bistveno poslabšale od sredine 15. stoletja naprej tudi zaradi neprestanih vdorov Turkov, ki so terjali vedno večja bremena za obrambo dežele in mesta. Duhovna kriza, zlasti v cerkvenem življenju, pa je imela za posledico razširitev protestantizma in raznih verskih sekt tudi pri nas. Pozabiti tudi ne smemo na številne požare, ki so pogosto mesto, katerega hiše so bile v glavnem lesene, upepelile do tal. Znani so požari iz let 1362, 1438, 1450, 1468, 1513 in 1601.¹⁰¹

Stalni turški vpadi na Štajersko od 1471 dalje so terjali močnejšo obrambno moč tudi mesta Maribora in v zvezi s tem so se povečala bremena meščanov in zemljiške gosposke. Cesar Friderik III. je 1474 naslovil na prebivalce Koroške pismo, v katerem jim nanašanja, da se Turki v velikih množicah zbirajo v Bosni z namenom, da napadejo avstrijske dežele, pa je zato ukazal vsem svojim podložnim, da pomagajo pri obrambi dežele.¹⁰² 4. junija istega leta je npr. ukazal šentpavelskemu opatu, naj pride na posvetovanje v Maribor, kjer se bo z meščani in s

plemstvom ter s prelati dogovoril glede obrambe Kranjske, Koroške in Štajerske pred Turki.¹⁰³ Že leta 1471 so Turki strahovito prizadeli Savinjsko dolino in v naslednjem letu opustošili ravnico med Ptujem in Mariborom. Stalna nevarnost je zahtevala obrambno sposobnost mesta. V letu 1478 je dal Friderik III. v Mariboru v severovzhodnem vogalu obrambnega zidu sezidati svoj grad.¹⁰⁴ Akutno nevarnost je za Štajersko pomenil tudi spor med cesarjem in kraljem Matijem Korvinom, ki je začel jeseni 1479 na štajerskih tleh vojno proti Frideriku ter je zasedel salzburške posesti. Spomladi 1481 je nečak kralja Korvina Szekely nekaj dni oblegal tudi Maribor, vendar uspeha ni dosegel. V mestu nastanjeni vojaki in meščani so se do prihoda pomoči hrabro branili, pač pa so bile mestne utrdbe tedaj močno poškodovane.¹⁰⁵ 1482 je cesar od zemljiških gosposk, ki so imele podložnike zunaj mesta, ponovno zahteval, da ti pridejo na tlako za utrjevanje mesta ter je v svojem pismu navedel, da so mestne utrdbe že dotrajane.¹⁰⁶ V letu 1494 je Friderikov naslednik kralj Maksimilijan sklical za 6. april zbor deželanov v Maribor, da bi razpravljali o obrambi pred Turki.^{106a}

Leta 1513 je mesto skoraj do tal pogorelo in z njim so tedaj pogorele tudi privilegijske listine in drugi dokumenti. Ta katastrofa je zlasti zaradi preteče turške nevarnosti terjala utrditev obzidja, pa je zato deželni knez meščanom za šest let spregledal polovico davščin.¹⁰⁷ Leta 1522 naj bi dal deželni knez Ferdinand mesto močnejše utrditi.¹⁰⁸ Nevarnost pred Turki se je povečala po bitki pri Mohaču leta 1526 in 1532 je Sulejman ponovil svoj vojni pohod na Ogrsko in proti Avstriji. Od 14. do 16. septembra so Turki brezuspešno oblegali Maribor, ki so ga meščani pred tem dodatno utrdili ter se oskrbeli z izdatno municijo, vendar so Turki močno opustošili mestno okolico ter Dravsko polje.¹⁰⁹ V naslednjem letu je Ferdinand I. zaradi nastale škode Mariborčanom priznal davčni popust.¹¹⁰ Mesto je bilo ponovno utrjeno, saj je kmalu zatem in sredi stoletja prišlo do novih utrjevalnih del.¹¹¹ Postopno napredovanje Turkov zadnji dve desetletji pred letom 1600 iz zahodne Ogrske tudi v smeri Prekmurja je imelo 1589 za posledico, da je deželni knez odredil pregled o stanju obožitve srednještajerskih mest in seveda tudi Maribora. V letu 1593 so se vsa štajerska mesta morala oskrbeti z živili za leto dni, kar je bilo v zvezi z novo vojno napovedjo Turkov. Ta vojna se je nato vlekla vse do leta 1606.¹¹²

Konec 15. stoletja je začela pešati domača trgovina, kajti tranzitno trgovino so prevzeli tuji trgovci in družbe, zlasti pomembno trgovino z madžarskim žitom in živino, ki se je zaradi približevanja Turkov morala preusmeriti iz Obkolpja v Italijo preko Štajerske in Kranjske. Tudi vinska trgovina, od katere je imel Maribor velike koristi, je s koncem 15. stoletja nazadovala zaradi konkurence sosednjega Ptuja, ki je ponovno pričel konkurirati Mariboru. Ptuj je namreč pričel prihajati vse bolj v oblast deželnega kneza, ki je zato to meščansko naselbino pričel tudi forsirati. Po cesarjevem privilegiju pred 1516 so Ptujčani smeli prosto prevažati vina v vse smeri. Zaradi pritožb Mariborčanov je cesar 1516 Ptujčanom ta privilegij omejil, ko jim je prepovedal uporabo vinske poti na Koroško med Mariborom in Rogaško goro. Boljša vina, predmet trgovine Ptujčanov, so močno škodovala mariborski trgovini in neprestani spori med obema mestoma so privedli do posega deželnega kneza vanje, tako da je 1517 le-ta odpravil ptujsko svobodno vinsko trgovino. V letih 1521, 1523, 1565, 1595 so deželni knezi potrjevali mariborski monopol v trgovanju z vinom med Slovenskimi goricami in Rogaško goro.¹¹³

Kljub prepovedim deželnega kneza, ki je s svojimi ukrepi želel zaščititi svoje mesto, se je večala podeželska obrt in v zvezi z njo tudi trgovina, ki sta dajali kmečkemu prebivalstvu dodatni zaslužek, mnogim z malo zemlje pa sta bili skoraj edini viri dohodkov in podlaga za vsakdanjo eksistenco.¹¹⁴ Deželnoknežji patent iz leta 1604 je kmetom dovoljeval prodajati le lastne pridelke in kupovati le tiste, ki so jih potrebovali zase. S tem je poskušal kmečki živelj odstraniti iz trgovinske preprodaje. Medtem ko je domači trgovec zaradi dvojne konkurence propadal, pa se je mestni obrtnik obdržal s pomočjo cehov, zaščiten z deželnoknežjimi privilegiji, ki so mu prisodili gospodarsko dejavnost v mestu in v njegovi okolici. Mariborski meščan se je za svojo gospodarsko prosperiteto imel zahvaliti predvsem obrtniški dejavnosti in dohodkom od svoje agrarne posesti, zlasti še vinogradniške. Za 16. in 17. stoletje moremo reči, da sta vodilni panogi gospodarske dejavnosti meščanov, obrt in trgovina, nazadovali in da je agrarna dejavnost dobila močno svojo veljavo.¹¹⁵

Zlasti turška nevarnost je v 16. stoletju zahtevala močno utrdbeno dejavnost v mestu. Svoj odločilni delež so prispevali italijanski gradbeniki, ki so močno vplivali na našo utrdbeno in meščansko arhitekturo. Naj-

pomembnejša stvaritev italijanskega gradbeništva v Mariboru pa je bil v letih od 1563 do 1565 sezidani Rotovž. Sredi stoletja so gradbeno dejavnost v mestu dobili v roke Italijani. Leta 1545 srečamo gradbenika Domenica dell' Allia, ki je vodstvo del v letu 1550 izročil bratu Andreju. Dela v Mariboru so bila v glavnem končana 1562. leta. Najprej so bastijsko uredili Koroška vrata (1552), kasneje sta nastali obe obdravski bastiji (Vodni stolp 1555), v letih med 1555 in 1562 pa je nastala severozahodna mestna bastija na mestu odstranjenega okroglega stolpa.¹¹⁶

Ko so se leta 1528 npr. v Gradcu pojavili že prvi predikanti in se je tudi že po vsej deželi pričelo gibanje raznih verskih sekt, se je deželni knez Ferdinand dogovoril s salzburškim nadškofom kardinalom Matejem Langom in z ljubljanskim škofom Krištofom Ravberjem, ki je bil obenem upravitelj sekovske škofije, za sestavo mešane državno-cerkvene komisije za ugotovitev verskega stanja prebivalstva zlasti v mestih in trgih. 2. julija je komisija prišla tudi v Maribor in ugotovila sicer mlačnost med prebivalstvom, vendar se luteranstvo tod še ni razširilo. V mestu je bilo moč kupiti protestantske knjige, vendar je Maribor tedaj glede luteranstva zaostajal npr. za Radgono in Slovenj Gradcem. Razmah novega verskega gibanja moremo za Maribor zaznamovati šele za čas od srede stoletja naprej.¹¹⁷

K poslabšanju verskih razmer v mestu je deloma prispevalo tudi to, da je župnija bila 1506 inkorporirana krški škofiji, tako da je bil odtlej njen pravi župnik krški škof, ki ga je nadomestoval vikar. Tudi mesto je vedno bolj posegalo v zadeve župnije in ji odujevalo posest. Prišlo je celo tako daleč, da je krški škof župnijo z vsemi dohodki leta 1545 prodal mestnemu magistratu. Šele na zahtevo kralja Ferdinanda in salzburškega nadškofa Ernesta je župnija bila 1553 vrnjena krški škofiji.¹¹⁸

Za župnika Antona Manikorja (1587—1601) se je pričela v mestu organizirati podravska protestantska verska skupnost. Deželni stanovalci so v mesto poslali predikanta Sigmunda Lierzerja, ki pa se ga nihče ni upal sprejeti pod streho, pa ga je zato Wolf Viljem Herberstein sprejel na svoj grad Betnavo, kjer sta bili urejeni molilnica in pokopališče. Ker so se meščani začeli množično udeleževati pridig in obredov v betnavski grajski kapeli, je deželni knez in nadvojvoda Karel II. poslal magistratu 1587 ostro pismo in je sklenil, da pošlje v Maribor svojo komisijo. Komisija, ki je Maribor vitizitirala 1589, je sestavila

dolg zapisnik, namenjen mestnemu sodniku in svetu, z ukazi, kako naj ukrepata s protestanti. Kljub temu pa protestantska dejavnost na Betnavi ni prenehala in nadvojvoda Ernest je v letu 1592 od meščanov zahteval, naj se drže svojega vikarja in odsvoljijo luteranskega predikanta in učitelja.¹¹⁹

Zoper protestante je po vsej deželi ostro nastopil nadvojvoda Ferdinand in sestavljena je bila protireformacijska komisija, ki jo je na Štajerskem vodil sekovski škof Martin Brenner. Komisija je z delom pričela 1599, pot pa jo je vodila preko Cmureka, Radgone in Lenarta, kjer je dala uničiti bližnjo kapelo v Redehovi, v Maribor, nato na Ptuj, Slovensko Bistrico, Konjice in Celje. 11. februarja je komisija po poprejšnji vizitaciji mariborskemu sodniku in svetu izročila pisмено instrukcijo s šestnajstimi točkami z naročilom, kako naj se ravnajo v verskem in nravnem pogledu. Ostri predpisi glede luteranstva kažejo na postopen konec reformacijskega gibanja v Mariboru.

Vizitacija škofa Martina Brennerja leta 1607 naj bi dokončala rekatolizacijo dežele. Po vizitatorjevih ugotovitvah tedaj na podeželju izvzemši plemičev luteranov ni bilo več. Pač pa je bilo po mestih še nekaj »prikritih« in »neprikritih« luteranov, saj je škof Brenner od mariborskega in ptujskega župnika zahteval, naj pošljeta seznam »heretikov«.¹²¹ 1608 je moral škof Brenner oditi na vizitacijo po naročilu nadvojvode Ferdinanda. Vizitator je zapisal, da je v mestu tedaj živelo 550 odraslih ljudi, od katerih se jih ni spovedalo 40, ki pa da so vsi obljubili, da to storé. Med meščani je bilo le 8 luteranov, od katerih se je zahtevalo, naj se v desetih dneh povrnejo v katoliško cerkev. Reformacijske komisije so sicer zajezile delovanje protestantov in strle njihovo zunanjo organizacijo, niso pa mogle preko noči spremeniti mišljenja ljudi. Le ostri predpisi glede luteranstva in njegovih pristašev so povzročili konec reformacijskega gibanja tudi v Mariboru.¹²²

OPOMBE

1. S. Pahič, Maribor v prazgodovini, ČZN XXXIX, 1968, str. 9—63. Isti, Maribor v rimski zgodovini, ČZN XLI, 1970, str. 159—243. — 2. M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München 1962, str. 1—4. — 3. F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (Gradivo) II, Ljubljana 1906, št. 487, str. 380—381. — 4. Prim. H. Pirchegger, o. c., str. 37. — 5. Gradivo

vo III, Ljubljana 1911, št. 408, str. 239—241. — 6. Gradivo IV, Ljubljana 1915, št. 222, str. 125. — 7. J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora I—VII, Maribor 1975—1981 (= GZM I—VII). GZM I/3. — 8. Gradivo IV, št. 855, str. 429 in V, št. 694, str. 332. — 9. Gradivo IV, št. 245, str. 137. — 10. GZM I/47. — 11. GZM I/3. — 12. GZM I/43. — 13. GZM I/49. — 14. Prim. J. Mlinarič, Odnosi med šentpavelsko opatijo in gospodi iz Melja, gospodi Mariborskimi in mariborskimi meščani v srednjem veku. Kronika 29, 1981, str. 294. — 22 a. Prim. str. 294. — 23. Prim. H. Pirchegger, o. c., str. 20. K. Pišec, Utrdbena rabota mariborska. Kronika 27, 1979, str. 81—82. — 24. str. 21. — 18. Ibidem. — 19. J. Mlinarič, Odnosi..., str. 243. — 20. H. Pirchegger, o. c., str. 20—21. — GZM I/11, 46, 51. — 21. H. Pirchegger, o. c., str. 20. — 22. B. Grafenauer, Zgodovina Slovenskega naroda II, Ljubljana 1965, str. 294. — 22 a. Prim. str. 294. — 23. Prim. H. Pirchegger, o. c., str. 20. K. Pišec, Utrdbena rabota mariborska, Kronika 27, 1979, str. 81—82. — 24. GZM I/28, 47. — 25. GZM I/55. — 26. GZM I/43. — 27. GZM I/60, 76. — 28. GZM I/85, 86. — 29. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 157—160. — 30. GZM II/55. — 31. GZM II/26. — 32. GZM IV/123 in VII/41. — 33. Ibidem, str. — 34. Ibidem, str. — 35. Zapis v rokopisu 53/1 (olim 163) (XV. stol.), št. 512, fol. 206^r v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. Prepis v rokopisu 2714 (XVI. stol.), fol. 14^v v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu (= SLA). Prim. rok. 2714, fol. 2^r in K. Pišec, o. c., str. 82. — 36. J. Mlinarič, Mariborski mestni sodniki..., str. — 37. Ibidem, str. — 38. Prim. K. Pišec, o. c., str. 81. — 39. Prim. J. Curk, Maribor (Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris), ČZN XXXVII, 1966, str. 68 in 72. — 40. J. Koropec, Slovenske gorice v luči mariborske mestne knjige (V. Vrbnjak, Svet med Muro in Dravo. Maribor 1968), str. 310—311. Prim. IV/12 in V/42. — 41. Ibidem. — 42. »Gotscalcus pelliparius burgensis« (GZM I/55). — 43. Prim. J. Curk, o. c., str. 72. — 44. GZM III/25. — 45. GZM V/29. — 46. GZM II/55, 43. — 47. GZM II, 78, 96, III/34, 58, 66, IV/39, 77, 112. Fond mesta Maribora, škatla 7, fol. 6^r, GZM VII/112, 1467: Urbar mariborske župnije 1467 v arhivu krške škofije v Celovcu. — 48. Fond Maribor, šk. 7, fol. 6^r, orig. listina v PaM in urbar mariborske župnije iz 1467 v arhivu krške škofije v Celovcu. — 49. GZM II/62, 76, 96, 109. — 50. GZM II/67, 119. — 51. GZM IV/47, 72. — 52. GZM VI/15, 25. — 53. GZM I/43, 96, 117, III/122, 123 in Fond mesta Maribora, škatla 7, fol. 5^v. — 54. GZM II/83, 108 in VI/90. — 55. GZM III/48. — 56. J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, str. 326. — GZM IV/112, VI/34, IV/79. »Juden thor« (IV/112). — 57. J. Curk., o. c., str. 73. Listini 1497, januar 1. in 2. v Pokrajinskem arhivu, Maribor. — 58. S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 170. — 59. »Hainrych der Schrall Juden rihter daz Marhpurch« (III/115.) — 60. Prim. J. Mlinarič, Mariborski mestni sodniki v srednjem veku. ČZN. — 61. GZM

II/22. Glej tudi II/54. — 62. GZM II/109, III/75. — Glej tudi J. Curk, o. c., str. 70. — 63. GZM III/34. — 64. GZM III/34, 44, 88, 98, IV/38, J. Zahn, Ortsnamenbuch..., str. 326, GZM IV/79, V/31, 56, VI/67. — 65. Identifikacija nekaterih ulic v Mariboru glej J. Curk, o. c., str. 70. — 66. GZM II/109. — 67. GZM VI/67. — 68. Glej str. — 69. H. Pirchegger, o. c., str. 19. — 70. Prim. J. Curk, Mariborska stolnica (Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228—1978, Maribor 1978), str. 194—212. — 71. GZM I/21. Župnik Konrad je omenjen tudi v dokumentu iz let med 1185—1192 (GZM I/15). 1248: patronici sv. Tomaža, apostola (GZM I/76), 1254: sv. Tomaža in Janeza Krstnika (I/85, 86), kasneje le še sv. Janeza. Karner: I/78. — 72. Prim. J. Mlinarič, Mariborska župnija do leta 1600. ČZN XLIV, 1973, str. 234—262. — 73. Prim. J. Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije. ČZN XLIII, 1972, str. 203—219. — 74. Konrad II. (1189—1215), Konrad III. (1243—1249) in Alberon (1273—1289) (J. Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stoletje-1786 (Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije..., str. 130). — 75. Prim. J. Mlinarič, ibidem, str. 133—134. — 76. Ibidem, str. 148—155. — 77. Prim. J. Mlinarič, Beneficiji v mestu Mariboru do konca 16. stoletja. ČZN XLIV, 1973, str. 60—91. — 78. J. Mlinarič, Mariborska župnija..., str. 135. — 79. Ibidem, str. 125—129. GZM IV/28, 30. Prim. IV/34. — 80. Prim. J. Mlinarič, Beneficiji..., str. 60—91. — 81. G. E. Friess, Geschichte der oesterreichischen Minoritenprovinz. Archiv für österreichische Geschichte, Wien LXIV, 1882, str. 168—169. 82. GZM II/28. 83. Prepis v rok. 2714, (XVI. stol.), fol. 178 v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. — 84. Prim. J. Mlinarič, Kartuzija Pleterje..., str. 37. — 85. GZM IV/48. 86. Prim. J. Mlinarič-J. Richter, Mariborski meščanski špital od ustanovitve v letu 1348 do srede 18. stoletja. ČZN LII, 1981, str. 252—272. — 87. Gradivo III, št. 408, str. 240. — 88. GZM I/69, III/111, IV/3, II/112 in III/72. — 89. Prim. J. Mlinarič, Admontski Račji dvor pri Mariboru. ČZN XLXIX, 1978, str. 35. — 90. GZM I/55. — 91. Prim. J. Mlinarič, Posest vetrinjske opatije na Štajerskem (ok. 1145—1786), ČZN LII, 1981,

str. 50—52. — 92. GZM II/40, 108, 109, III/36. — 93. GZM I/65. — J. Wichner, Geschichte des Benediktiner-Stiftes Admont III, Graz 1878, str. 8. — 94. GZM II/68. — Prim. J. Mlinarič, Admontski Račji dvor..., str. 33—47. J. Curk, Račji dvor pri Mariboru. ČZN XLXIX, 1978, str. 48—54. — 95. GZM II/41. Prim. J. Mlinarič, Odnosi med šentpavelsko opatijo..., str. 246. GZM III/43. — 96. Prim. J. Mlinarič, Melje in njegova malteška komenda od XII. stoletja do leta 1803. ČZN LI, 1980, str. 217—238. — 97. GZM IV/99. — 98. Prim. J. Mlinarič, Odnosi med šentpavelsko opatijo..., str. 247—248. — 99. Prepis v rokopisu 2714 (XVI. stol.), fol. 17v v SLa. — 100. Ibidem, fol. 17^{rv}. — 101. J. Curk, o. c., str. 70. — 102. B. Schroll, Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten. FRA II/XXXIX, št. 582, str. 459—460, Wien 1876. — 103. Ibidem, št. 584, str. 461. — 104. Cod. Blau 53/2, št. 1131, fol. 100r v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. — 105. K. Pišec, Utrdbena rabota mariborska. Kronika 27, 1979, str. 86. — 106. Rokopis 2714, fol. 16v v SLa. — 106 a. FRA II/XXXIX, št. 667, str. 518. — 107. Rokopis 2714, fol. 1r in 56v v SLa. — 108. H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark II, 1282—1740 str. 346 Graz-Wien-Leipzig 1942. — 109. K. Pišec, o. c., str. 89—91. — 110. A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, Grätz 1867, str. 398. — 111. Glej str. — 112. Prim. K. Pišec, o. c., str. 91. — 113. J. Curk, o. c., str. 72—74. — J. Koropec, o. c., str. 311. — 114. Prim. J. Curk, o. c., str. 73. — 115. Ibidem, str. 74. — 116. Ibidem, str. 76, 74. — 117. Prim. J. Mlinarič, Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru..., str. 142. — 118. J. Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije. ČZN XLIII, 1972, str. 317. — 119. J. Richter, Maribor v reformacijski dobi. ČZN XIV, 1974, 93, 97—104. — 120. Idem, str. 99—100. — 121. J. Mlinarič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja (1585—1615) in Jakoba Eberleina (1615—1633) kot generalnih vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovu na Štajerskem v luči protokolov 1585—1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617—1619 (Acta ecclesiastica Sloveniae 5, Ljubljana 1983), str. 22. — 122. Ibidem, str. 25.